

4. Коляструк О. Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд? його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці // Український історичний журнал. – 2007. – № 6. – С. 180.
5. Удод О. Методологічні проблеми історії повсякденності // Матеріали V конгресу МАУ. – 2005. – С. 383.
6. Підгаєцький В. Мікроісторія: варіант окреслення пізнавального простору у прикладенні до історії України ХХ ст. // Матеріали V конгресу МАУ. – 2005. – С. 368.
7. Коляструк О. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності // Український історичний журнал. – 2008. – № 2. – С. 145–153.
8. Приватний архів родини Сірецьких. Фонд 1 опис 1, справа 41 (Листи Сірецького Ярослава Антоновича Сірецькому Антону Маркеловичу, Сірецькій Софії Володимирівні, Сірецькому Любомиру Антоновичу, Сірецькій Марії Антонівні 2 травня 1956 р). – Арк. 1–11.

Oleg Yegreshy

PRIEST YAROSLAV SIRETSKIY: THE HISTORY OF ARREST

In the scientific article the author paid attention to the didactic-christian reasons of Greek-Catholic priest Yaroslav Siretskiy's private correspondence.

Key words: Greek-Catholic priest, Yaroslav Siretskiy's family, private orrespondence.

Оксана БОРУЦЬКА

**ПІДПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ
ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ (УГКЦ)
В ЧАСИ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ
У 60-Х РОКАХ ХХ СТ.**

Йдеться про форми і методи підпільної діяльності греко-католицького єпископату, духовенства та вірних Церкви в період радянського тоталітарного режиму у західному регіоні України.

Ключові слова: Українська Греко-Католицька Церква, єпископат, духовенство, ченці, віруючі, уповноважений Ради у справах Руської Православної Церкви, радянський тоталітарний режим.

Після сумнозвісного Львівського церковного псевдособору (1946 р.), на якому фактично радянський тоталітарний режим словами і діями нововисвячених православних єпископів проголосив ліквідацію Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) та воз'єднання з Руською (читай – Російською. – Авт.) Православною Церквою, українські греко-католики опинилися у глибокому підпіллі. Однак, незважаючи на великі людські й, зокрема, священицькі жертви, кадрові й матеріальні втрати, постійні

переслідування, фізичний терор, моральні та інші знущання, вони продовжували дотримуватися своїх традицій, берегти святість віри своїх батьків. Після відбуття різних термінів ув'язнень чимало потерпілого духовенства та рядових віруючих поверталися в західний регіон України. Власне у цьому й полягає актуальність даної публікації.

Значний внесок у висвітлення підпільної діяльності українських греко-католиків у 60-х роках ХХ ст. в Україні зробили В. Баран, Б. Боцюрків, В. Пашенко. Нині маємо також низку опублікованих документів і матеріалів, що засвідчують аналогічні події.

Мета даного дослідження – показати тяглість традицій українських греко-католиків, їх вірних, духовенства, єпархій стосовно дотримання своєї прабатьківської віри, незважаючи на тоталітарні переслідування влади за релігійні переконання.

Починаючи із середини 50-х років ХХ ст. із таборів, заслань та в'язниць в Україну повернулися єпископи Микола Чарнецький, редемпторист, прибув до Львова Іван Лятишевський, помічник єпарха Станіславського (Станіслав перейменовано у 1962 р. на Івано-Франківськ), Олександр Хіра та адміністратор Мукачівсько-Ужгородської єпархії Микола Муранія (Закарпаття). Хоча єпископам було заборонено займатися пастирською діяльністю, вони далі виконували свої обов'язки, висвятивши в духовний сан багато священиків. Чимало в минулому греко-католицьких священиків, що служили тепер православними, просили єпископів відпустити їм гріхи та повернути до Церкви. Єпископ Микола Чарнецький таємно наклав на них епитимії і дозволив служити далі греко-католицькій пастві у Православній Церкві¹. Єпископ Олександр Хіра був знову заарештований у 1957 р. та засуджений на заслання у Караганду (Казахстан), Миколі Муранію відмінили покарання позовом. Він керував підпільною Церквою аж до смерті у січні 1959 р.² Посиленого адміністративного переслідування зазнав ув'язнений митрополит Йосиф Сліпий, якого після однорічного слідства в Красноярську знову (вдруге!) засудили на закритому процесі 17 липня 1959 р. на 7 років примусових робіт³.

Навіть у підпіллі керівництво Церквою ніколи не припинялося. Перед смертю 27 листопада 1957 р. єпископ Іван Лятишевський висвятив як свого наступника о. Івана Слезюка. Після смерті єпископа Миколи Чарнецького у Львові 2 квітня 1959 р. редемптористський ігумен Василь Величковський був призначений кандидатом на єпископа. Лише 4 лютого 1963 р. у Москві митрополит Йосиф Сліпий висвятив його єпископом Луцьким та призначив своїм місцеблюстителем у Львові⁴. Йосиф Сліпий був помилуваний 26 січня 1963 р. декретом Президії Верховної Ради СРСР і після таємного

висвячення Василя Величковського того ж дня відбув у Ватикан. 23 грудня 1963 р. папа Павло VI проголосив висланого із СРСР митрополита Йосифа Сліпого верховним архієпископом Львівським для українців, а 22 лютого 1965 р. іменував його кардиналом.

У лютому 1957 р. у Києві на нараді уповноважених Ради у справах Руської Православної Церкви у Львівській, Тернопільській, Станіславській, Дрогобицькій і Закарпатській областях відзначалося, що в цьому регіоні, особливо у Львівській та Закарпатській областях багато уніатських священиків вели активу церковну діяльність. Зокрема, на Львівщині тоді налічувалось 142 греко-католицькі священики, з них 114 осіб, які повернулися з ув'язнення, на Закарпатті – відповідно 121 і 90 осіб⁵.

Уповноважений Ради у справах РПЦ у Тернопільській області М. Коломацький у звіті за 1960 р. інформував, що процес опрацювання греко-католицьких громад проходить з великими труднощами, оскільки архієрей, єпархіальне управління, духовенство не проводять відповідної підготовки. У с. Личків Велико-Борківського району, наприклад, прибуло кілька благочинних, які почали вмовляти віруючих перейти на православний обряд. Почувши це, греко-католицький чернець, а з ним і віруючі почали обурюватися, висловлюючи своє небажання прийняття православ'я. Лише після особистого втручання М. Коломацького віруючі погодилися позбавитися старого церковного служіння. Не поспішає з опрацюванням храму громада с. Петрики Микулинецького району, ряду інших населених пунктів⁶.

У звіті за наступний, 1961 рік той же уповноважений зазначав, що в області продовжує діяти частина невозз'єданого духовенства. Так, греко-католицький священик І. Мацієвич проводить роботу в Козівському районі. У с. Конюхи він отримав ключі від недіючого храму і таємно відправляє богослужіння для обмеженого кола довірених осіб. Священик перебував на напівлегальному становищі, не мав постійного місця проживання. За подібну діяльність його неодноразово заарештовували і в примусовому порядку скеровували на обстеження в психіатричну лікарню, хоча обласна прокуратура, за словами М. Коломацького, не вбачала в діях І. Мацієвича ознак злочину⁷.

Інше джерело, а саме уповноважений Ради у справах РПЦ у Львівській області М. Винниченко, повідомляв, що на початку 1962 р. в області виявлено близько 160 греко-католицьких священиків та понад 420 ченців та черниць. Водночас чиновник від релігії зазначав, що значно активізувалися ігумени колишніх монастирів Василь Величковський, Володимир Стернюк, Филімон Курчаба, ченці-василіани Шепітько, Тимчук, священики

Теленко, Прихідько, Савчин, Лящук, Кубий, Лемішко та інші. У “своїй шарлатанській діяльності” (вислів джерела. – Авт.) вони спираються на групи колишніх ченців і черниць. У Львові їх виявлено 5, а в області – 22⁸. Далі зазначалося, що у зв’язку із наявністю в області до 200 закритих храмів і понад 300 – недіючих у затухаючих громадах, греко-католики намагаються поширити вплив на своїх прихильників у цих парафіях і схилити їх на свій бік. Такі факти мали місце в м. Підкамінь, у селах Кутище, Батьків, де В. Стернюк, Рахлецький, Кубий організовували нелегальні служби на квартирах віруючих⁹. У с. Митулин Глинянського району священник Прихідько схиляв вірних до опору представникам сільради, забравши ключі від храму, періодично відправляє в ньому Службу Божу. Священники Шепітько, Тимчук, Бардицький, Борис постійного місця проживання не мають, ведуть бродячий спосіб життя¹⁰. На Львівщині за несвоєчасне виконання розпоряджень щодо запровадження православного обряду архієрей Григорій наклав стягнення на 36 священників, усунув із обійманих посад 5 благочинних округів, а 3 священників перемістив на інші парафії. Священникам, які після виходу на пенсію, проводили богослужіння за греко-католицьким обрядом, єпископ Григорій перестав видавати відповідні виплати¹¹.

Заступник уповноваженого Ради у справах РПЦ в УРСР М. Гладаревський у доповідній записці повідомляв, що в Станіславській області є 34 греко-католицькі церкви, нараховується 58 священників та 80 колишніх ченців, із яких 11 невоzz’єднаних церковнослужителів, переважно похилого віку. Священники Дуда, Касилевський, Городиський, Слезюк, Роскин, Комаринський та інші продовжують відправляти нелегальні церковні служби в будинках віруючих за уніатським обрядом. Колишні насельники монастирів поселились у деяких районах області невеликими групами по 2–4 особи, окремі зустрічаючись з віруючими, схиляють деяких з них до виконання греко-католицьких обрядів¹².

У постанові бюро Львівського обкому КП України про науково-атеїстичне виховання (2 листопада 1962 р.) відзначалося, що “частина уніатських священників при допомозі і сприянні монахів на квартирах віруючих греко-католиків проводять нелегальні зборища, де поряд із богослужінням проводять ворожу антирадянську діяльність. Особливо слабо поставлена справа організації роботи проти уніатів в Золочівському, Перемишлянському, Забузькому, Стрийському, Дрогобицькому, Городоцькому, Пустомитівському, Новояричівському районах”¹³.

4 квітня 1963 р. єпископ Іван Слезюк був заарештований в Івано-Франківську та засуджений разом із Симеоном Лукачем на 5 років за навчання нових кандидатів у священники¹⁴. У другій половині 1963 р.

радянські каральні органи розкрили таємний греко-католицький монастир із 10-ма монахинями, котрі працювали медичними сестрами в одній із львівських лікарень¹⁵. Влітку 1964 р. підпільні студенти теології М. Скраль та В. Пальчинський були засуджені за організацію нелегальної фотомайстерні, де виготовляли копії ікон та релігійні атрибути. Того ж року вчитель М. Скраля, викладач теології, редемпторист о. Михайло Винницький був засуджений на три з половиною роки ув'язнення та п'ятирічне заслання¹⁶.

Слід наголосити, що у 60-х роках ХХ ст. номінально організація Церкви відображала структуру старої Галицької митрополії на чолі із кардиналом Йосифом Сліпим. Від лютого 1963 р. аж до арешту у січні 1969 р. владика Василь Величковський служив екзархом верховного архієпископа з прямою відповідальністю за Львівську архієпархію; в його розпорядженні були два адміністратори – о. Андріан Зофійовський та о. Іван Чорняк¹⁷. У липні 1964 р. єпископ Василь Величковський висвятив як свого наступника ще одного редемпториста о. Володимира Стернюка (як титулярного єпископа Перемишля). Єпископ Іван Слезюк далі служив в Івано-Франківську правлячим архієреєм аж до своєї смерті 4 лютого 1973 р. Після звільнення з ув'язнення владика Слезюк таємно висвятив 30 листопада 1968 р. свого помічника та наступника, василіанського священника Софрона Дмитерка. Мукачівсько-Ужгородську єпархію, як і раніше, очолював через свого адміністратора о. Миколу Муранія висланий у Караганду єпископ Олександр Хіра¹⁸.

А тепер знову звернемося до фактів переслідування радянським тоталітарним режимом підпільної Греко-Католицької Церкви в Україні. Уповноважений Ради у справах РПЦ у Київській області В. Сухонін підготував у квітні 1964 р. доповідну записку щодо основних завдань боротьби проти нелегальної діяльності греко-католицького духовенства. У ній, зокрема, підкреслювалося, що свого часу основна маса віруючих займала позицію стороннього спостерігача, дотримуючись нейтралітету стосовно РПЦ. За таких умов значна частина уніатського духовенства, зацікавлена головним чином у матеріальному благополуччі, возз'єдналася з православною церквою.

Однак, як стверджує той же Сухонін, практика показала, що возз'єднання в більшості випадків виявилось формальним. Активні прибічники унії, головним чином священники, які займали керівне становище в ГКЦ, разом із ченцями і черницями відмовилися визнати православну церкву і перенесли свою діяльність у підпілля, отримуючи підтримку населення. Цей "уніатський елемент діяв спочатку розрізнено, але незабаром

організувався під керівництвом так званих нелегальних адміністраторів, посади яких займали відомі діячі ГКЦ – Чарнецький, Рудь, Величковський, Хмелевський (Хмільовський. – Авт.) та ін. Указані нелегальні адміністратори налагодили контакти з ув'язненим митрополитом Сліпим, від якого отримували директивні вказівки, послання, інструкції та поради. Одночасно вони встановили контакти з Ватиканом через католицькі кола в Польщі¹⁹. Далі у записці йшлося про активізацію релігійної та місіонерської діяльності, працю відповідних курсів з підготовки греко-католицьких священницьких кадрів із числа молоді, а також поширення чуток про неминуче відродження унії в Галичині. У певній антиуніатській бездіяльності звинувачувалися чинні православні архієреї західних областей України. Тому, продовжує далі автор записки, “возз'єднане духовенство продовжувало проводити богослужіння в так званих православних храмах за уніатським обрядом, за винятком того, що поминається разом із папою Римським і патріарх Московський і всієї Русі”²⁰.

У цитованій записці окремо говориться про ситуацію на Львівщині. У даний час “нелегальний уніатський елемент у Львівській області... з кожним днем активізує свою роботу серед населення і особливо в тих населених пунктах, де немає православних громад. Ченці та черниці ведуть пропаганду від будинку до будинку, поширюють різні релігійні реліквії, послання, святу воду тощо, розповсюджують плітки про те, що найближчим часом з Риму прибуде митрополит Сліпий і відновлюватиме уніатську церкву”. Уніати Львівської області, за словами В. Сухоніна, отримують з Польщі католицькі та інші видання, у яких повідомляється про життя митрополита Йосифа Сліпого у Ватикані, який користується там великим авторитетом і визнаний закордонним українським єпископатом як глава УГКЦ у всьому світі. Тут урочисто відзначили 70-річчя з дня його народження. Слід зазначити, продовжує далі В. Сухонін, що боротьба з нелегальною діяльністю уніатів на Львівщині по церковній лінії ведеться вкрай слабо. Єпископ Григорій обмежив свою діяльність тим, що зобов'язав благочинних подати дані про “дії нелегальних уніатських попів і черниць. Разом з тим встановлено, що православне духовенство має вкрай обмежені можливості в боротьбі з рештками унії. Воно може виступати проти уніатів лише під час проповідей. Не возз'єднані з православ'ям попи і монашествуючі проповідують свої ідеї в масах населення”²¹.

Цілком зрозуміло, що наведений погляд на становище, а головне діяльність греко-католиків в Україні мав би завершитися відповідними

пропозиціями з метою зменшення впливу підпільної Церкви на своїх вірних. Так воно й сталося у записці В. Сухоніна. Його пропозиції звелися до десяти пунктів. А саме – він запропонував, по-перше, “мобілізувати на боротьбу з нелегальною діяльністю уніатів членів двадцятки православних громад”. По-друге, дозволити чинним архієреям єпископам Львівсько-Тернопільському Григорію та Івано-Франківському Йосипу поновити діяльність так званих роз’їзних місіонерів (по 2 особи на єпархію), завданням яких був би контроль за діяльністю православного духовенства з остаточного викорінення рештків унії у православних громадах, проведення показових церковних служб, особливо в тих селах, де мають значний вплив греко-католики. По-третє, дозволити єпархіальним управлінням розробляти тексти антигреко-католицьких проповідей для сільського духовенства. Започаткувати практику щомісячних одноденних кущових семінарів для духовенства, “на яких розглядати питання викорінення унії в православних громадах, серед населення та боротьби з уніатами-нелегалами”. По-четверте, вивчити можливості відміни деяких обмежень у діяльності православного духовенства у Львівській та Івано-Франківській єпархіях. Тут йшлося про дозвіл православному духовенству відвідувати з молитвою квартири віруючих за їх запрошенням, відміну заборони відспівування померлих у храмах, особливо у сільській місцевості, право православних священників супроводжувати похоронні процесії до цвинтаря, але без хоругв, нарешті, відміну заборони православному духовенству в сільській місцевості освячувати будинки та на проведення в приватних будинках 9- та 40-денних панахид. По-п’яте, рекомендувалося єпископові Львівському і Тернопільському Григорію припинити розсилку в громади письмових циркулярів для духовенства з вимогами дотримуватися законодавства про культу, оскільки, на думку В. Сухоніна, вони потрапляють в руки греко-католиків і дають їм підставу для проведення провокаційної пропаганди. Крім того, копії таких матеріалів із коментарями з часом потрапляють на сторінки закордонної преси. По-шосте, пропонувалося Львівському, Івано-Франківському і Тернопільському облвиконкомам зайнятися через комісії контролю за діяльністю духовенства вивченням греко-католицької бази в кожному населеному пункті і повести рішучу боротьбу з усіма нелегалами з метою припинення місіонерської діяльності серед населення. По-сьоме, аналогічним обкомам партії заслухати на бюро керівників адміністративних органів (прокуратури, міліції, КДБ) про їх боротьбу з нелегальщиною та зобов’язати займатися даним питанням по суті відповідно до радянського законодавства. По-восьме, вирішити питання про використання,

переобладнання чи знесення церковних будівель, знятих із реєстрації православних громад (на Львівщині на той час їх було аж 280 !). До того ж ключі від 60 закритих церковних приміщень перебували в руках віруючих греко-католиків, які користувалися такими храмами. По-дев'яте, пропонувалося розглянути питання про організацію Тернопільської єпархії, "оскільки Тернопільщина залишається основною базою нелегальної діяльності уніатів і для досягнення успіху в боротьбі з (греко-католицькою) нелегальщиною слід мати самостійне єпархіальне управління". Згадувалася також і Почаївська Лавра, "котра вимагає постійного контролю з боку єпископа". Нарешті, по-десяте, пропонувалося вивчити поведінку митрополита Йосифа Сліпого у Ватикані та доцільність його приїзду в Україну як глави Української Католицької Церкви та в сані єпископа Львівського і митрополита Київського і Галицького²².

Як і перший автор наведення цитованого матеріалу в науковій літературі доктор історичних наук В. Пащенко, так і ми не можемо сказати, з якою метою готувалися і де саме були використані згадані пропозиції. Але однозначно, що радянський тоталітарний режим постійно намагався посилювати свій контроль за нелегальною діяльністю українських греко-католиків. Водночас продукувалася думка про такий же контроль і за діяльністю православної спільноти, її духовенством та єпископатом. А ще тоталітарна влада силкувалася зіштовхнути вірних та духовенство обох Церков, аби в такий спосіб досягнути бажаного результату – знести, підірвати, а відтак остаточно розправитися із Церквою Христовою.

До речі, на прохання уповноваженого ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР К. Литвина В. Сухонін спеціально підготував для нього свої рекомендації, текст-оригінал яких нині зберігається в архівах Російської Федерації. Так, ось у цих рекомендаціях викладені у буквальному розумінні безальтернативні вимоги державного чиновника стосовно українських греко-католиків, їх Церкви. Насамперед, весь єпископат Церкви звинувачено в активній політичній діяльності в буржуазно-націоналістичних організаціях, а відтак у співробітництві із німецькою окупаційною владою, нарешті, із бандами оунівського підпілля. Звідси робився висновок: "Указанный нелегальный епископат следует разогнать...Скомпроментировать перед общественностью через печать на основании их политического прошлого в увязке с настоящей нелегальной работой"²³.

Стосовно підпільно діючих ченців та черниць греко-католицьких монастирів, спільнота яких долучалася до духовної праці серед населення, допомагала у службі греко-католицьким священикам, В. Сухонін також

віднайшов свій “рецепт”: “Эти нелегальные монастыри подлежат немедленной ликвидации. Нетрудоспособных насельников следует определить в дома престарелых, а трудоспособных заставить заниматься общественно-полезным трудом...”²⁴. Саме під цим кутом зору В. Сухонін великого значення надавав створенню в західних областях України двох жіночих православних монастирів. Тут він все розписав, від причин переведення відповідного монастиря та його насельниць з Києва до характеристики його кількісного складу, вікової генерації, необмеженого часу так званого відрядження черниць, нарешті, персонального поіменного керівництва переміщеним монастирем на теренах Галичини тощо²⁵.

У пропозиціях прозвучали вже раніше зазначені можливі певні послаблення для діяльності православного духовенства стосовно відспівування померлих, освячення будинків тощо. Тут же висловлювалася рекомендація екзарха України повернути в західні області УРСР всіх священнослужителів, які виїхали в різний час і з різних причин у східні області України. За підрахунками В. Сухоніна, священників-західняків, які служать у східних областях, нараховувалося понад 100 осіб, “а это большая сила в борьбе с униатами, тем более указанное духовенство полностью перешло на позицию чистого православия”²⁶. Рекомендувалося до активної боротьби із уніатським підпіллям активніше залучати Московську патріархію та екзарха України.

У Галичині та на Закарпатті на середину 1965 р. нараховувалося кількасот священників (за іншими підрахунками, менше половини їх діяли активно). У 14 таємних релігійних будинках на 1967 р. було близько 240 сестер-василіанок, майже стільки ж сестер-служебниць. Були також менші згромадження сестер Святої Родина, св. Йосифа, св. Йосафата, Милосердя та ін. Як і раніше, ядро підпільної Церкви становили монаші чини: василіани мали 59 священників та 45–50 братів (1965), студити – 62 (1967), редемптористи – 54 (1967)²⁷. До весни 1967 р. єпископ Василь Величковський нарахував 50 “відступників” (греко-католицьких священників, “навернених” у православ’я), котрих він таємно знову прийняв у лоно Церкви, як теж нововисвячених священників та 20 питомців, які навчалися теології приватно (не враховуючи василіан)²⁸. Взагалі ж, за підрахунками Б. Боцюрківа, до квітня 1967 р. у Західній Україні фактично діяли 88 чинних греко-католицьких церков, які на папері числилися закритими радянським режимом²⁹.

Нині в нашому розпорядженні також низка матеріалів – листи, звернення священника Германа (Григорія) Будзинського до різних радянських інстанцій – Генерального прокурора СРСР, редакцій

республіканських та обласних газет із приводу переслідувань Греко-Католицької Церкви та її вірних³⁰. Всі вони переконливо підтверджують, що у колишньому СРСР, у складі якого перебувала Україна, постійно порушувалася декларована у чинних союзній та республіканській Конституціях свобода совісті, право людини на віру в Бога, дотримання відповідних традицій, свят і обрядів, таїнств тощо. Власне тому віруючий український греко-католицький люд постійно удосконалював можливі форми й методи свого духовного служіння Богові, Церкві Христовій. І все це робилося наперекір існуючому режимові, його каральній системі.

Аналогічний висновок можна також зробити із рапорту архієпископа Львівського і Тернопільського Миколая митрополитові Київському і Галицькому Філарету про активізацію дій віруючих греко-католиків у Львівсько-Тернопільській єпархії, датований 15 травня 1968 р. У ньому, зокрема, архієрей констатує, що “діяльність деяких активних уніатів не можна вже називати підпільною”. Чому? Бо вони, за словами владики, діють явно, служачи та виконуючи всі треби по хатах віруючих в парафіях, де закриті церкви. Як приклад, наводиться с. Хлопчиці Самбірського району на Львівщині. До того ж більшість закритих церков відкриваються самими віруючими греко-католиками, які особливо інтенсивно діють в часи великих свят, практикуючи тільки їм властиві традиції, скажімо, в часі Пасхи служать панахидки по кладовищах. Тогорічну Пасху, повідомляє владику, у Львові на Личаківському цвинтарі служило два, а на Янівському – чотири священники греко-католики. “За ними слідувала більша кількість віруючих, просячи відслужити панахиду на могилах рідних. Цілком явно служив на кладовищі священник-уніат Гриник у с. Хоросниці Мостиського району в часі пасхальних днів і проголосив віруючим, що буде закінчувати такі служби у Фомину неділю. У селі Молоті в Жидачівському районі на кладовищі служив священник-уніат Цибран”. Далі архієрей підкреслює, що “в діяльності уніатів можна останніми часами зауважити деяку плановість. Постає думка, що вони на базі недіючих парафій створюють свою єпархію, роз’їжджаючи по ній та обслуговуючи участки сіл, де закриті церкви”. Висловлює владику і скаргу, що “нерідким явищем буває безпосереднє або посереднє наклонювання православних священників до повороту в унію, при позірному заховуванні вірності Православ’ю і його догмам. Так, приміром, священник-уніат Цибран двічі впливав на православного священника протоієрея Руденського Володимира, настоятеля парафії в Ходорові”³¹.

У великодню суботу 1968 р. прокурор Городоцького району і секретар райкому партії на Львівщині поїхали в с. Добряни, де помітили на цвинтарі вбрану квітами і стрічками стрілецьку могилу. “Як ви сміли! Там же бандити поховані!”, – накинулися вони на присутніх. “Вони за волю України загинули”, відповів хтось із натовпу. “Вас би всіх тут спалити, всі ви бандити”, почули у відповідь. Потім начальники звернули увагу на вбраний вінками і вишивками дерев’яний хрест. “Скільки тут колгоспного труда пішло”, зауважив прокурор, показуючи на вишивки і розкидаючи ногами квіти. Далі, не задумуючися, начальники витягнули з машини канистру з бензином, облили і підпалили хрест. У селі вдарили дзвони, збіглися люди і побили начальників³².

19 серпня 1968 р. у с. Градівці Городоцького району дільничний міліціонер відібрав після відправи у греко-католицького священника о. Петра Пиріжка хрест, часослов і т. п. і тягнув його у “воронок”, але люди не дали. Міліціонер сповістив до району, що на нього вчинено напад і о. Петра 20 разів після того викликали до Городка, де прокурор йому погрожував судом за самоуправство, навіть пред’явили звинувачення³³.

Подібні події відбувалися по всій Західній Україні. У с. Тисьмениці Івано-Франківської області, наприклад, на захист церкви, яку мали руйнувати, виступило все село, прогнали міліцію і три дні захищали церкву, забарикадувавшись у ній. За це колгоспного коваля Володимира Василика заарештували і засудили до 7 років суворого режиму³⁴.

З тривогою зустріло республіканське керівництво РПЦ інформацію про відновлення в Чехословаччині Греко-Католицької Церкви (травень 1968 р.). Про це, зокрема, свідчать слова тодішнього митрополита Київського і Галицького, екзарха України Філарета: “Униаты имеют 150 невоссоединившихся священников. Надо полагать, что из 300 православных священников многие возвратятся в униатство. При этом следует учитывать, что по активности униаты стоят впереди православных”³⁵.

11 червня 1968 р. Верховний архієпископ і митрополит кардинал Йосиф Сліпий звернувся із листом до Голови Президії Верховної Ради УРСР Д. Коротченка про необхідність повернення прав віруючим УГКЦ. У листі, зокрема, підкреслювалося: “...Ми українці позбавлені релігійних прав, коли ними користуються в Україні інші національні меншини. Нам є заборонено правити в своїх церквах, а навіть лучаться арешти за відправу. Наші священники мусять критися по домах і стягати на себе підозріння. А причиною того мала би бути наша здогадна зрада Держави. ...Припустім, що деякі священники провинилися, але вони були строго покарані винні і невинні та й може вже не живуть, але ніяк не

можна брати цього на карб цілої нашої Церкви, яка впродовж століть боронила поневоленого народу, а тепер у своїй українській Державі мусить так важко страдати.

Прохаю взяти під ласкаву увагу, що три чверти, без пересади, всіх проступків, приписуваних нашому духовенству, були видумані. Я беру по собі і так само по всіх наших єпископах, що ані я, ані вони, не поповнили тих проступків, за які ми були покарані”³⁶.

У серпні 1968 р. партійні та радянські органи республіки видали “на гора” поспіль аж три матеріали про діяльність віруючих греко-католиків у західному регіоні України. Першим – від 5 серпня 1968 р. стала довідка про діяльність греко-католиків. У ній йшлося про активну діяльність у Кам’янка-Бузькому районі на Львівщині священиків греко-католиків Ласко та Василіва, які відправляють всі треби і проводять церковні служби у своїх квартирах. У селах Бикові, Ріпчиці Дрогобицького району, Тучапи і Зашковичі на Львівщині, Оронява, Матієво, Завадки, Бортківські, Лоза, Ільниця та Міжгір’я Закарпатської області вірні захопили недіючі приміщення церков, організували там богослужіння, користуючись послугами підпільних священиків греко-католиків.

В Івано-Франківській області значна частина священиків греко-католиків, у минулому суджені за націоналістичну діяльність (це версія радянських органів. – *Авт.*), повернувшись із місць ув’язнення, зайнялася релігійною діяльністю у будинках віруючих, а у селах Торговиці, Іванківці Богородчанського району та інших вони захопили пустуючі церковні приміщення, в яких служби здійснюються за греко-католицькими обрядами.

Активний греко-католицький священик М. Косило, 1932 р. н., уродженець Івано-Франківської області, двічі суджений за націоналістичну діяльність (аналогічна версія радянських органів. – *Авт.*), повернувшись із ув’язнення, зайнявся націоналістичною підпільною релігійною діяльністю.

Зі слів архієпископа Йосифа, в один із релігійних празників у червні 1968 р. віруючі с. Гостин Івано-Франківської області самочинно відчинили двері приміщення недіючої церкви, що знаходилася навпроти сільської Ради, і провели богослужіння за участі трьох священиків греко-католиків, у якому взяли участь до 2 тис. осіб.

Аналогічні дії священиків греко-католиків спостерігалися і у Тернопільській області. Так, у с. Задорожному Тлумацького району організатором захоплення церковного приміщення став греко-католицький священик Василик, який нещодавно повернувся із ув’язнення. Коли служив Василик, його охороняли віруючі. У цьому районі греко-католики здійснювали

служби і в будинках віруючих у селах: Гринівці, Грушка, Гостів, Королівка та інших³⁷.

Другий документ – пропозиції відділу пропаганди та агітації ЦК КП України про заходи, спрямовані на припинення діяльності віруючих греко-католиків (10 серпня 1968 р.). Тут наголошується, що на території Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської і Тернопільської областей проживають 800 осіб греко-католицьких священиків і ченців. Автори пропозицій наголошують, що стосовно припинення “незаконної діяльності уніатів, вважали б за доцільне використати в цій справі і руську православну церкву, яка завжди виступала проти уніатства”. Відділ пропаганди і агітації підтримав пропозицію уповноваженого Ради в справах релігій при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР про видання на замовлення екзархату України православного молитовника українською мовою (тираж до 100 тис. примірників), збірника, спрямованих проти Ватикану статей Г. Костельника, відновлення випуску у м. Львові щомісячного журналу екзархату “Православний вісник” (обсяг – 2 друк. аркуші, наклад – 10 тис. примірників).

“Ці видання для віруючих були б протиставлені ворожій нам літературі, яка різними шляхами розповсюджується уніатами серед населення”. У пропозиціях йшлося також про можливість переведення з Києва Фролівського і Троїцького монастирів в Закарпатську і Івано-Франківську області, розмістивши їх у приміщеннях колишніх греко-католицьких монастирів, що на той час були пустою. “Ці православні монастирі могли б відіграти відповідну роль в обмеженні впливу уніатів на віруючих”. І як резюме документа : “Комітет держбезпеки при Раді Міністрів УРСР підтримує ці пропозиції”³⁸.

І, нарешті, третій документ – постанова Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР “Про протизаконні дії віруючих греко-католиків в ряді областей України” (20 серпня 1968 р.). Тут, зокрема, підкреслювалося, що лише у Львівській і Тернопільській областях під впливом греко-католиків перебувають віруючі понад 150 населених пунктів. У Тернопільській області греко-католиками були організовані нелегальні курси з підготовки греко-католицьких священиків.

Далі зауважувалося, що суттєву роль в роботі серед віруючих мають ченці та черниці розпущених греко-католицьких монастирів, які групуються за ознакою чернечих чинів. Вони збирають кошти для греко-католицьких священиків, здійснюють місіонерську роботу, навчають релігії дітей, повідомляють про місця і час греко-католицьких богослужінь та здійснення обрядів. Зверталася також увага на покутників, яких радянська влада

вважала найреакційнішою частиною уніатства. Йшлося також про активність греко-католицьких священиків, які повернулися після відбуття термінів ув'язнення, керівництво усією підпільною діяльністю Церкви в Україні єпископом Василем Величковським, а також про діяльність митрополита Йосифа Сліпого після приїзду у Ватикан.

У постанові греко-католицький рух в Україні визнається політичним, що має ворожий радянському ладові характер, є агентурою імперіалістичних кіл і Ватикану. Одночасно був схвалений в основному план заходів уповноваженого в Українській РСР стосовно посилення боротьби з уніатським рухом. Обласним уповноваженим Ради у Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській і Тернопільській областях було запропоновано розробити разом із місцевими органами влади заходи з метою припинення підривної діяльності уніатів та їх натхненників у кожній області; посилити контроль за діяльністю духовенства, особливо тих, хто раніше був зв'язаний із Греко-Католицькою Церквою та оунівським підпіллям; перевіряти кожний випадок протизаконних дій, притягнення їх учасників до адміністративної та кримінальної відповідальності; підвищити роль комісій сприяння контролю за дотриманням радянського законодавства про культу; визнавалося за доцільне підготувати по лінії Московської патріархії певних заходів проти випадів Ватикану та його посібників, які намагаються відновити уніатську церкву у західних областях України тощо³⁹.

Завершився серпень 1968 року інформаційною запискою уповноваженого Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР по Львівській області М. Винниченка про реагування духовенства на події в Чехословаччині. У ній на підставі відповідних інформаторів йшлося про думки, висловлювання єпископа, духовенства та віруючих різних конфесій з приводу подій в ЧССР, зокрема вступ до цієї суверенної держави радянських військ. Серед інших висловлювань привертає увагу відповідь перекладача В. Озерчука групи чеських туристів, які відвідали собор св. Юра у Львові. На запитання настоятеля собору священика Короля: "Що у Вас нового?", – Озерчук, зокрема, сказав (подаємо мовою документа. – Авт.): "У нас все хорошо. Мы хотим свободы и никого не боимся. То, что случилось у нас, будет в Польше. Поляки также уберут Гомулку, будет у них свобода. У нас пооткрывали греко-католические церкви и разрешено воссоединенным с православной церковью возвращаться снова к греко-католикам. Наступает в мире весна народов, весна свободы, такая весна наступит и у Вас. Вам только необходимо немного подождать"⁴⁰.

Акцентувалася увага інформаторів і на висловлюваннях підпільних греко-католицьких священників. Зокрема, йшлося про інтенсивні поїздки священників Залізняка та Юськіва у села Городоцького, Самбірського, Яворівського та Дрогобицького районів, де по хатах, а де у закритих церквах, ключі від яких були у вірян, відправлялись богослужіння. У бесіді з вірянами священник Залізник з приводу подій у Чехословаччині говорив: "...Правильно делают униаты в Чехословакии. Они настойчиво добивались своей церкви и они этого добились. Мы тоже должны требовать у властей удовлетворения наших законных прав"⁴¹. Звідси робився висновок, що не випадково у с. Рясне-Руське Яворівського району (липень 1968 р.) вірні, під проводом Залізняка, відкрили церкву і він відправляв для них богослужіння. У с. Вістовичі Самбірського району цього ж місяця два невідомі уніати відкрили церкву і також відбулося богослужіння⁴².

Священник Годунько (м. Львів), прослухавши заяву ТАРС, сказав своїм однодумцям: "...В Чехословакии униаты добились своего, т. к. их поддержала молодежь, а мы опираемся на стариков. Что же будет дальше? Интересно, как теперь в Чехословакии отнесутся к возрожденной греко-католической церкви"⁴³.

Ще один греко-католик, у минулому ігумен монастиря василіан М. Шепітько, дізнавшись про вступ радянських військ у ЧССР, своїм наближеним сказав: "Никто не думал, что будет применена сила. Это грубое нарушение суверенитета. Я никогда не верю в миролюбивые заявления Советского Союза. Нам необходимо проявлять осторожность. Видимо и к нам будут применять репрессии"⁴⁴.

У деяких населених пунктах представники місцевих органів влади, щоби перешкодити проведенню богослужінь у захоплених церквах, закривали їх замками, які згодом заповнювалися залізною стружкою і т. п. Однак віруючі напередодні релігійних свят замки зривали або ж здійснювали богослужіння у церковних огорожах⁴⁵.

Греко-католики с. Вербіж Миколаївського району на Львівщині під орудою священника М. Чеборика захопили закриту церкву і у травні 1968 р. почали її ремонтувати та переобладнувати на греко-католицький взірець. Коли ж місцеві органи влади заборонили їм такі дії, то селяни упродовж двох днів не виходили на працю у колгоспі⁴⁶.

Крім 52 сіл, в яких греко-католики захопили церкви, їх священники активно діяли та виконували обряди в будинках віруючих у 40 інших населених пунктах Львівщини, в яких у різний час зняті із реєстрації релігійні громади, і у 18 селах, в яких функціонують православні церкви⁴⁷.

У Бродівському районі греко-католики зайняли церкву в с. Літовищі Пенякської сільради та нелегально діяли в інших населених пунктах. До так званої Пенякської групи сіл відноситься 5 сільських рад, що об'єднують 18 населених пунктів, в яких відсутні церкви. Серед найбільш активних районів, в яких діють греко-католицькі громади на Львівщині, були Городоцький (19 населених пунктів), Яворівський (15 сіл, із них у 7 захоплені церковні приміщення), Дрогобицький (10 сіл, у тому числі у 7 захоплені церкви) і Самбірський (10 сіл, із них 4 церкви у володінні вірян)⁴⁸.

Цілком очевидно, що дії греко-католиків були по-своєму оцінені чинною владою, її каральними органами. Зокрема, виїзна сесія Львівського обласного суду присудила 5 років позбавлення свободи покутникові А. Поточняку, ще 20 рядових працездатних покутників засуджені як дармоїди, обласним та районними прокурорами відкриті кримінальні справи стосовно греко-католицьких священиків Петра Городецького, Петра Пиріжка, М. Чеборика та Гриника, здійснювалася документація діяльності греко-католицького підпільного єпископату⁴⁹. Були, зокрема, встановлені зв'язки єпископа Василя Величковського, його активних співробітників, через яких він здійснював керівництво Церквою. Під час обшуків були знайдені майстерні з виготовлення греко-католицького начиння, релігійних атрибутів, фотолабораторія, чимало релігійної літератури, ікон, греко-католицьких календарів, релігійних групових листівок папи Павла VI, кардинала Йосифа Сліпого, інших греко-католицьких єпископів тощо. Проти єпископа Василя Величковського та інших осіб, пов'язаних із його підпільною діяльністю, матеріали передані обласній прокуратурі для відкриття кримінальної справи⁵⁰.

Восени 1968 р. в Україні проведено обшуки помешкань провідних діячів підпільної Української Греко-Католицької Церкви – єпископів Василя Величковського та Володимира Стернюка, щонайменше 10 священиків, декількох монахинь. Згодом заарештовано таємно висвячених священиків Петра Городецького (Львів) і Р. Бахталовського (Коломия). У жовтні 1969 р. засуджено на три роки позбавлення волі 65-річного (!) єпископа Василя Величковського, звинуваченого в розмноженні і розповсюдженні релігійної літератури та інших “злочинах”⁵¹. За деякими даними, до арешту у січні 1969 р. єпископ Василь Величковський висвятив майже 80 священиків⁵². Тільки у Львові упродовж 1969 р. за кілька місяців о. В. Стернюка обшукали тричі, таке ж трапилося із о. Цегельським, забрали священицькі речі, церковну літературу, магнітофон, друкарську машинку, магнітофонні стрічки з найбезневиннішими записами. У о. Третьяка вилучили Біблії старих

видань, співаники, ікони. Під час одного з обшуків зумисне зламали престол із Богородицею⁵³.

І все таки у спеціальній постанові (весна 1970 р.) ЦК Компартії України застеріг, що "останнім часом у Львівській області активізувалась діяльність уніатів, частина з них порушує радянське законодавство про культу, самочинно захоплює церковні приміщення, створює нелегальні монастирі, а подекуди намагається вести антирадянську, націоналістичну пропаганду"⁵⁴. Наприкінці 60-х років на Львівщині проживали 144 греко-католицькі священики, понад 200 насельників ліквідованих греко-католицьких монастирів, з них понад 80 осіб – у Львові⁵⁵. У 1969 р. греко-католицькі священики регулярно проводили служби в закритих церквах у селах Мшани, Добряни, Тучапи, Березець Городоцького, Погірці, Задністряни, Пиняни Самбірського, Будків Пустомитівського, Вербіж Миколаївського, Лозино Яворівського районів, у інших населених пунктах області. У с. Пиняни представники місцевих органів влади намагалися затримати трьох священиків, котрі проводили службу в церкві, що вважалася закритою, але віруючі перешкодили це зробити⁵⁶.

Таким чином, 60-ті роки ХХ ст. переконливо засвідчують життєвість греко-католицької традиції в Україні, зокрема в її західному регіоні. Церква, перебуваючи в глибокому підпіллі, зуміла вистояти в боротьбі з тоталітарним радянським режимом, зберегти і виховати священичі кадри, задовольнити духовні потреби своїх вірних, дати їм віру і надію на духовне спасіння, попри те, що радянські органи, їх каральні інститути постійно намагалися залякати, шантажувати, а то й підкупити деяких священиків та мирян, сподіваючись хоч в такий спосіб завербувати серед них своїх інформаторів та провокаторів. Були також спроби апелювати до честолобства окремих духовних осіб, обіцянки їм відповідного просування по церковній службі тощо. Зрозуміло, що на боці тогочасної влади було також відповідне законодавство (чинне і таємне), що стало правовою підставою для "законних" репресій проти підпільної Греко-Католицької Церкви, її єпископату, духовенства та вірних.

1. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989) // Збірник статей з церковної історії. Ч. 1. – Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. І. Франка, Інститут історії Церкви, 1993. – С. 130.
2. Там само. – С. 131.
3. Там само.
4. Там само. – С. 132.

5. Баран В. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – С. 272.
6. Пащенко В. Греко-католики в Україні від 40-х років до наших днів. – Полтава: АСМІ, 2002. – С. 201.
7. Там само.
8. Там само. – С. 201-202.
9. Мартирологія Українських Церков. У 4-х т. Українська Католицька Церква. – Т. 2. Документи, матеріали, християнський самвидав України. – Торонто-Балтимор: Смолоскип, 1985. – С. 202.
10. Пащенко В. Вказана праця. – С. 202.
11. Державний архів Львівської області. – Ф. Р-1332. – Оп. 2. – Спр. 31. – Арк. 1-3.
12. Пащенко В. Вказана праця. – С. 202.
13. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. – Т. 2. (1953-1966). – К.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – С. 564.
14. Боцюрків Б. Вказана праця. – С. 132.
15. Там само. – С. 132-133.
16. Мартирологія Українських Церков. Вказана праця. – С. 608.
17. Боцюрків Б. Вказана праця. – С. 137.
18. Там само.
19. Пащенко В. Вказана праця. – С. 223.
20. Там само.
21. Там само. – С. 224.
22. Там само. – С. 224-225.
23. Культурне життя в Україні: західні землі. – Т. 3 (1966-1971) / Упоряд. Т. Галайчак, О. Луцький. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. – С. 230.
24. Там само. – С. 231.
25. Там само. – С. 231-232.
26. Там само. – С. 233.
27. Боцюрків Б. Вказана праця. – С. 136-137.
28. Там само. – С. 137.
29. Там само.
30. Мартирологія Українських Церков. Вказана праця. – С. 499-530.
31. Культурне життя в Україні: – Т. 3. – С. 157-158.
32. Мартирологія Українських Церков. Вказана праця. – С. 684.
33. Там само. – С. 685.
34. Там само.
35. Культурне життя в Україні. – Т. 3. – С. 170.
36. Там само. – С. 190-191.
37. Там само. – С. 208-209.
38. Там само. – С. 210-211.
39. Там само. – С. 214-217.
40. Там само. – С. 219.
41. Там само. – С. 221.

42. Там само.
43. Там само. – С. 221-222.
44. Там само. – С. 222.
45. Там само. – С. 240.
46. Там само.
47. Там само. – С. 241.
48. Там само.
49. Там само. – С. 243, 273.
50. Там само. – С. 273.
51. Баран В. Вказана праця. – С. 287.
52. Боцюрків Б. Вказана праця. – С. 138.
53. Мартирологія Українських Церков. – Т. 2. – С. 686-687.
54. Баран В. Вказана праця. – С. 287.
55. Там само.
56. Там само.

Summary**Oksana BORUTSKA****UNDERGROUND ACTIVITIES OF UKRAINIAN GREEK CATHOLIC CHURCH IN TIMES OF THE SOVIET TOTALITARIAN REGIME IN THE 60S OF XX CENTURY**

It is about the forms and methods of the underground Greek Catholic episcopate, clergy and faithful of the Church during the Soviet totalitarian regime in the western region of Ukraine.

Keywords: Ukrainian Greek Catholic Church, bishops, clergy, monks, believers, authorized the Council for the Rus Orthodox Church, the Soviet regime.

Катерина Будз

**ВПЛИВ ДРУГОГО ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ
(1962 – 1965 РР.)
НА РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ
УКРАЇНСЬКИХ ГРЕКО-КАТОЛИКІВ У ПІДПІЛЛІ**

Досліджується вплив Другого Ватиканського Собору на підпільну Українську Греко-Католицьку Церкву. Розглядаються як очікування вірних, так і їхнє ставлення до окремих рішень Собору. Особливу увагу приділено причинам несприйняття більшістю підпільних греко-католиків східних літургійних реформ. *Ключові слова: УГКЦ, Другий Ватиканський Собор, східні літургійні реформи, православний.*

Другий Ватиканський Собор (1962 – 1965 рр.) часто пов'язують із модернізацією Католицької Церкви. Цей Собор започаткував значні зміни